

СТАНОВИЩЕ

от проф. д.ф.н. Дечка Дечева Чавдарова (Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“)

на материалите, представени за участие в конкурс
за заемане на академичната длъжност **„професор“**
на Пловдивския университет **„Паисий Хилендарски“**

по: област на висше образование 2. Хуманитарни науки
професионално направление 2.1. Филология (Руска литература)

В конкурса за „професор“, обявен в Държавен вестник, бр. 96 от 17.11.2023 г. и в интернет-страница на Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ за нуждите на Катедрата по руска филология към Филологическия факултет, като единствен кандидат участва доц. д.ф.н. Николай Михайлов Нейчев от ПУ „Паисий Хилендарски“.

1. Общо представяне на процедурата и кандидата

Николай Михайлов Нейчев работи като доцент в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ от 2003 г. досега. През 2023 г. получава научната степен „доктор на филологическите науки“ след защита на значим научен труд върху времето в творчеството на Достоевски.

Представеният от Николай Нейчев комплект материали на електронен носител е в съответствие с Правилника за развитие на академичния състав на ПУ, и включва следните документи: Автобиография, Хабилизационен труд на тема „Квантова херменевтика и екзегетика“, Учебно пособие „Руска драматургия на XIX век“, Учебник „Руска класическа литература. Част I. Руският роман на XIX век“, петнадесет статии, списък на научните трудове, списък на цитиранията и оценка на научните приноси.

2. Обща характеристика на дейността на кандидата

Н. Нейчев е преподавател с авторитет, който умее да привлича вниманието на студентите със своите знания и реторическо майсторство. Интердисциплинарният подход му позволява да обхваща за своите спецкурсове не само филолози, но и студенти от други специалности. В помощ на студентите са учебниците и учебните пособия, на които кандидатът е автор или съавтор. Н. Нейчев е научен ръководител на двама докторанти.

Хабилизационният труд на Н. Нейчев е безспорно приносен, защото развива (и представя в България) едно съвременно направление в хуманитаристиката – квантовата литературна херменевтика и екзегетика, – демонстриращо връзката между художествените и научните идеи. Както е ставало дума по друг повод, читателят на трудовете на Н. Нейчев е респектиран от ерудицията на автора в сфери като теория на литературата, история на Русия и на руската литература, квантова физика, теология, философия. Ще вметна, че у нас прилагането на идеите на квантовата физика демонстрира сериозният труд на Р. Коларов „Повторение и сътворение...“, който изследва различните модели на автоинтертекстуалност, тоест, насочен е към изграждането на художествената творба, докато Н. Нейчев се обръща към интерпретацията ѝ. По такъв начин инструментариумът на квантовата физика се използва за доизясняване на проблема за съотношението между херменевтика и екзегетика, поставян от известните философи херменевти. Отчитайки западните (и две български) изследвания на квантовата херменевтика, авторът подчертава, че те са ориентирани към поетиката, а не към смисъла на творбата, или че някои от тях не прилагат теорията към художествения текст. В труда на Н. Нейчев квантовата херменевтика е съотнесена и с интертекстуалността: идеята, че „творбите отразяват цялостния текст на Битието“. Излагайки определени принципи на квантовата физика, Н. Нейчев предлага своя гледна точка върху проблема за възможността на различни интерпретации, съотношението между доминантна и допълнителни гледни точки към литературната творба, защитава „законността“ на привнасянето на „външни по отно-

шение на текста мисли (доколкото той ги е провокирал)“, отхвърля идеята за „свр̀хинтерпретация“ (проблем, който се дискутира широко в литературознанието, но тук не е мястото за навлизане в подобна дискусия).

Възможностите на квантовата херменевтика Н. Нейчев демонстрира чрез своя прочит на няколко творби на руската литература на XIX век: „Вий“, „Нос“ и „Шинел“ на Гогол и „Двойник“ на Достоевски, като проследява развитието на съотношението между реалистичната мотивировка на фантастичното събитие и утвърждаването на намесата на свръхестественото в изобразената реалност. След Б. Успенски (и цитирания в текста М. Вайскопф) авторът разкрива символиката на календарното време в повестта „Нос“, знаковостта на датата 25 март, когато изчезва носът (Успенски обръща внимание и на датата на връщането на носа – 7 април, тоест, Благовещение по стар стил). Ако Б. Успенски тълкува датите и времето между тях като „нечисти дни“ във фолклорните представи и във връзка с това стига до извода за „преобърнат свят“ („мир наизнанку“). Н. Нейчев осмисля датата като знак за осъществяване на чудото. Явно в случая можем да говорим не за допълващи се интерпретации, а за техния конфликт.

Много задълбочено е представянето на различните интерпретации на гоголевия „Шинел“ – творба, към която Н. Нейчев явно има особено пристрастие. Текстът за „Шинел“ запознава читателя не само с руската бюрократична система, но и с византийските източници на образите на Императора и преписвача. Тези фагменти са образец на жанра коментар на художествен текст (а Приложението – „Похвално слово за писарите и преписвачите“ – може да се публикува като отделен текст/книга). Запознавайки читателя с различните интерпретации (етична, формалистична, социологична, психоаналитична, историко-символна, религиозна), авторът утвърждава като доминантна (и най-силно доближаваща се до смисъла на творбата) религиозната, като осъществява собствен прочит на детайли като вещта, името на персонажа, писането. Приемам спора с Н. Георгиев по повод на отказа от определена интерпретация, но за мен остава отворен въпросът за несвързаността на текста (например детайла с датата на раждането на Акакий, която не е свързана с честването на светец с това име и др.).

Интерпретацията на фантастичното в „Двойник“ на Достоевски (с екскурси към големите романи на писателя) разглежда по нов начин мотивировката на свръхестественото с болестта, като непротиворечаща на вярата „в съучастието на другото, отвъдното битие в историята на земната събитийност“. Този извод потвърждава особената трактовка на идеята за „Новия Иерусалим“ у Достоевски (възкресение на земята).

Н. Нейчев представя за процедурата и учебник по история на руския роман на XIX век. Това не е традиционният тип учебник, в който се проследяват всички явления в историята на този жанр, като се представят установените им оценки. Н. Нейчев предлага собствена концепция за руския роман въз основа на трансформацията на жанра, поетиката и персонажната система, осмисляйки ги като въплъщение на идеята за руската специфика (конфликта Русия – Запад, опозицията факт – истина, женския образ на Русия, месианизма, есхатологичната идея). У мен възниква въпросът за обосноваването на избора на някои от представените романи. Ако говорим за „Евгений Онегин“, безспорно, в тази творба присъства сюжетът за дошлия от Петербург (тоест, Запада) герой и селската девойка, „руска по душа“ (сюжет, който А. Макушински определя като „основен мит“ на руската литература, въплъщаващ „втрешната колонизация“). Интерпретацията на Н. Нейчев е съзвучна с тази концепция, но е близка до идеята на Достоевски за ценността на типа на Татяна в контекста на антизападническия патос. Смятам че Пушкин (въпреки имперските си идеи), няма антизападническа позиция, че, както реалиите на западната битова култура (костюм, кухня, етикет), така и „високата“ култура, библиотеките на героите, не получават в романа отрицателен знак (книгите „приятели“ в кабинета на Онегин, макар че ценността им е проблематизирана чрез романтическия скепсис, Ленски с „душа гьотингенска“ и „поклонник на Кант“ и др.). Акцентът върху

връзката Онегин – Татьяна противоречи на формалистичното съотношение сюжет – фабула, оставяйки извънфабулните елементи извън обекта на изследването. В духа на тезата за възможността (и валидността) на различни интерпретации бих казала, че за мен романът на Пушкин е по-интересен със своята интертекстуалност (играта с чуждите текстове), тоест, с феномена, наречен от О. Проскурин „подвижен палимпсест“, а също със своята отвореност (по У. Еко), тоест, несъвпадането на изобразения свят с определен литературен модел.

Романът на Лермонтов „Герой на нашето време“ наистина има специфична структура, но той също е свързан със западноевропейската културна традиция – с идеята на либертинството, с Гьоте, с романтизма (образа на „сина на века“ на Алфред дьо Мюсе, Байрон), с романтичната ирония. Либертинството наистина отвежда към Достоевски с неговата тема за маркиз дьо Сад, но у Лермонтов това явление се интерпретира в конвенциите на романтизма (разрушителната сила на романтичната ирония), а не на религиозната концепция на Достоевски.

Ще добавя, че идеите, които интересуват Н. Нейчев, биха могли да се открият в романите на Гончаров в по-голяма степен, отколкото в романите на Пушкин и Лермонтов, но отчитам, че изборът на материала може би е мотивиран и от учебната програма, включваща основните канонични творби на руската литература.

Романът на Гогол „Мъртви души“ се вписва в конструирания от автора модел на руския роман, като се имат предвид славянофилските идеи през 40-те години на XIX век и връзката на Гогол със славянофилите. Н. Нейчев прониква в символиката на детайлите (имена, вещи, интериор) и представя собствена интерпретация на тази символика: усилващото се усещане за умъртвяване на човека в повествованието, както и чертите на героите, които „обещават“ тяхното духовно прераждане.

Новият прочит на историята на руския роман се проявява най-ярко при съпоставката на „Братя Карамазови“ с „Война и мир“ – както на ниво поетика, така и на идейно ниво: близостта до идеите на Н. Фьодоров за „преодоляването на смъртта“, отхвърлянето на светското изкуство, антиестетизма, антисциентизма, връзката Наполеон – Великия инквизитор, платоническите идеи (във връзка с които е доразвита символиката на сферата в романа на Толстой благодарение на задълбоченото познаване на диалозите на Платон и е уловена разликата между концепцията на Толстой и концепцията на Достоевски, влизащ в спор с Платон). И в този случай проличават асоциативното мислене и усетът за детайла на Н. Нейчев: например присъствието на кученца с име „Жучка“ в двата романа, фамилията Кутузов на героя на Достоевски Григорий като похват на снизяване на образа на историческата личност от епопеята на Толстой (макар че етимологията на името Григорий – „бодърстващ“ – може да проблематизира снизяването).

Учебното пособие за руската драматургия представя драмите на Пушкин „Борис Годунов“ и „малките трагедии“, драмата на Гогол „Ревизор“ и драмата на Чехов „Вишнева градина“ от гледна точка на есхатологичната идея, на руската идея за философията на историята, на опозицията Русия – Запад. Н. Нейчев демонстрира и тук философските си знания, а също така способността си да разчита символиката на детайлите, да открива междутекстови връзки (например между „Борис Годунов“ и „Ревизор“, между Пушкин и Толстой в трактовката на философията на историята). Интерпретацията на „Борис Годунов“ от гледна точка на философията на историята е много проникновена и убедителна. По повод на избора на материала у мен възниква въпрос по отношение на подчиняването на пушкиновите „малки трагедии“ на религиозната антизападническа идея (Западът след схизмата), като се има предвид, че те савдъхновени от западноевропейската култура и диалогизират с нея, интерпретирайки „странстващи“ литературни персонажи, теми или исторически личности.

В анализа на „Ревизор“ много проникателно е уловена връзката между характера на Хлестаков (липсата на собствена воля) и условията, обуславящи самозванството. Бих казала,

че Н. Нейчев има свой принос в доизясняване на руския концепт „самозванство“. Ще вметна само по повод на извеждането на името „Хлестаков“ от „хлыст“ („бич“) и оттам – връзката със сектата на „хлистовците“, че названието „хлистовци“ се извежда или от характерното за членовете на сектата самобичуване, или от „христововери“, – значения, които не се свързват с образа на Хлестаков. Струва ми се, че в семантичната структура на драмата по-скоро „работят“ такива значения на „хлестать“ като празнословие, плямпане, льготене. Що се отнася до съпоставката на „нямата сцена“ с иконата на разпнатия Христос, сякаш по-близка ми е трактовката на Майерхолд, в която актьорите в „нямата сцена“ се заменят с кукли. Оценявам обаче като убедително и съзвучно с новите прочити на „Ревизор“ извличането на идеята за „Страшния съд“ от текста и тълкуването на драмата в мистичен (а не само социален) план.

Задълбочен е и анализът на драмата на Чехов „Вишнева градина“ с разкриването на библейската символика на градината като Едем и прозирането на есхатологичната идея в сигнали като брадвата, скъсаната струна, чаплатата, конят и влакът (ценно е проследяването на символиката на влака като устойчив знак на „железния век“ в руската литература от Достоевски и Толстой до Чехов, но откриването на демоничното у Пишчик въз основа на сравнението на героя с кон ми се струва необосновано). Оригинална е съпоставката на „скъсаната струна“ (разглеждана от някои литературоведи като знак за идеята „суета сует“) със златната верига в „Руслан и Людмила“, но мисля, че двата детайла имат различна семантика и различен генезис. Убедителна е обаче цялостната интерпретация на драмата като възплъщение на идеята за краха не само на дворянската култура, но и на „кризата на руската религиозна идея в нейния месиастичен аспект“. Що се отнася до опозицията Русия – Запад, изборът на точно тази драма не е случаен – други драми на писателя не биха се поддавали на подобна трактовка.

Няма да коментирам статиите, които Н. Нейчев представя за конкурса, тъй като те съдържат идеи и наблюдения, влизаци в книгите и учебните пособия на кандидата. Ще подчертая само географията на публикациите, която говори за широката им научна аудитория: България, Русия, Китай, Канада, Чехия.

Значимото място на Н. Нейчев не само в българската, но и в чуждата литературоведска русистика, проличава и от цитиранията на негови трудове.

3. Критични забележки и препоръки

В хода на своя коментар поставих някои въпроси, засягащи конкретни детайли и тълкувания. Тук ще добавя, че ме смущава тезата за „уникалността“ на руската литература/култура в учебника за руския роман, открита например в символиката на различни детайли като „планина“, „дърво“, „стълба“, „облекло“ и др. (Впрочем, идеята за уникалността на руската култура се използва днес и за пропагандни цели: вж. за нейната употреба текста на Екатерина Марголис: <https://www.svoboda.org/a/32801328.html>).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

След запознаване с представените в конкурса материали и научни трудове с пълно убеждение давам положителна оценка на цялостната научна и педагогическа работа на кандидата, на неговия принос в литературоведската русистика, и препоръчвам на Научното жури да изготви доклад-предложение до Факултетния съвет на Филологическия факултет за избор на доц. д.ф.н. Николай Михайлов Нейчев на академичната длъжност „професор“ в ПУ „Паисий Хилендарски“ по: област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология (Руска литература).

14.03.2024 г.

Изготвил становището:

(подпис)

.....

(ак. дл., н. ст., име, фамилия)